

Gómez López, Ricardo

XIX. mendeko euskal gramatikagintzari buruzko ikerketak

Leioa: Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua, 2007, 405 or.

Inportantetzat daukat Ricardo Gomez irakasleak argitaratu berri duen liburua. Izenburuari begiratu-ta, aztergaia XIX. mendeko euskal gramatikagintza dela ikusten da, baina hori baino zerbait gehiago ere bada-go.

Izan ere, bete-betean XIX. men-deko gramatikalarien lana erakutsi eta aztertu aurretik, haien aitzindari-ak aurkezten dizkigu. Hasteko, Voltaire, *L'Interpret ou Traduction du françois, espagnol & basque* ikas-bidearen egilea eta euskal gramati-kagintzaren aitzindaritzat jo daite-keena. 1620 aldera agertu zen liburu hori eta hainbat bider berrargitaratu zen ondorengo urteetan. Benetako gramatikalaritzat har dai-tekeen lehena, dena dela, Oihenart izan zen, 1638an *Notitia utriusque Vasconiae* historia liburuan euskara-ren gainean egin zituen oharrengatik. Gomezek nabarmentzen due-nez, gainera, ohar horien artean badira hainbat iritzi interesgarri, as-kozaz geroago arte ezagutu eta onar-tu ez zirenak. Hain zuzen, XIX. men-dean, Astarloari eta Humboldti esker, batik bat, zabaldu ziren Oihenartek mendeko bi lehenago

egindako proposamenetako zen-bait.

Baina Gomezek bere liburuaren sarreran gogora ekartzen digunez, beste gramatika batzuk ere izan ziren XVII-XVIII. mendeetan: Pouvreaurena, Mikoletarena, Sarako Etxeberri-rena, Urterena, nahiz eta horiek guz-tiok XIX. mendeko amaieran edo XX.enean argitaratu ziren. Galdutzat dauzkagunak ere badira: Belarena, Bidegarairena, Melchor Oihangure-rena... Beraz, egindako garaian argitaratutako bakarrak Larramendirena (1729) eta Harrieta (1741) dira eta, horiekin batera, Agustin Kardaberatzek, Larramendiren gramatikan oinarrituta, *Eusqueraren berri onak* (1761) saioan egindako oharra.

Gertakari horien guztion berri ze-hatza ematen digu Ricardo Gomezek liburuaren atarikoan eta, horrenbeste-an, Beñat Oihartzabalek 1989an ASJU aldizkarian argitaratutako “Les travaux de grammaire basque avant Larramendi (1729)” saio ederra osat-zeraz dator.

Sarrera aberats horren ondoren, XIX. mendeko euskal gramatikagin-tzaren gaiari heltzen dio eta zati na-gusi bitan banatzen du. Batean, gra-matikalaririk esanguratsuenak eta

euren lanak aurkezten dizkigu eta bestean, berriz, gramatika auzi jakin zenbaitek egilez egile eta historian barrena egin duten bilakaera erakusten digu.

Hauexek dira aztergai dituen gramatikalariai: Pedro Pablo Astarloa, Humboldt, Darrigol, Bonaparte –eta harekin eztabaidan jardun zuten Luchaire, Vinson eta Van Eys– eta Van Eys bera.

Bigarren zatian, hau da, euskal gramatikagintzan zeresan handiena eman duten gaien artean, artikulua, aditz bakarraren teoria eta objektu komunztadura aztertzen ditu.

Gramatikariaren artean, hiru jartzten ditu gainerako guztien aurrean: Pedro Pablo Astarloa, Humboldt eta Darrigol. Astarloa izan zen Europako joerak Euskal Herrira ekartzen lehena. XVIII. mendean, gehienbat Frantzian, gramatika orokor eta filosofikoa landu ziren eta haiengandik hartu omen zituen Astarloak hizkuntzaren jatorriaz zeuzkan iritzieta-ko asko. Baina horretaz gainera, euskararen deskripzio zuzen eta zehatz samarra egin zuela ere nabarmentzen du Gomezek. Euskararen deskripzio horretan, hain zuzen, hitzen morfemak bereizi eta zehaztu zituen eta, gehienetan, zuzen asmatu zuen. Aitzindari izan zen Astarloa horretan. Esan dezadan, honen guztionen harira, berritzailea eta interesgarria iruditzen zaidala Gomezek Astarloaren gainean erakusten duen ikuspegi, eta Astarloa eskubide osoz dago-kion lekuan ezartzen duela.

Ipar Euskal Herriko euskalariak ere, jakina, eragin handia izan zuten euskal gramatikagintza abian jartzeko orduan. Gertutik jarraitzen zuten Frantzian barrena esaten eta egiten zena eta euren bidez heldu ziren hango albisteak Hegoaldera: Darrigol, Abbadie, Xaho, Intxauspe, Duvoisin eta Ithurri aipatzen ditu Go-

mezek, eta baita euskara aztertzen jardun zuten gramatikari frantziarrak ere: Lécuse, Bonaparte, Luchaire eta Vinson. Baina horien guztien artean, Darrigoli ematen dio lehentasun eta nagusitasun osoa.

Deklinabidea aurkezterakoan, gehienbat, erabateko etena egin zuen ordura arteko bidean. Latinarren ereditik aldendu eta euskararen beraren egitura kontuan hartuta egin zuen euskal deklinabidearen azalpena. Dena dela, Beauzée izan zuela aitzindari esaten du Gomezek, hura ohartu zelako mundu zabaleko hizkuntza guztien egitura ez zela latinaren berbera. Kontuak kontu, Darrigolen deklinabidea eta haren aurrekoek –Oihenart, Mikoleta, Urte, Larramendi– aurkeztu zutena alderatuta, sei kasutik hamarrera aldatzen dela ohartzeko gara eta, gainera, hiru paradigma agertzen dira Darrigolen aurkezpenean: mugagabea, singularra eta plurala.

Deklinabidearen izana ez ezik, izenak ere aldatu zituen Darrigolek. Bere horretan onartu zituen latineko nominatiboa, datiboa, ablatiboa eta genitiboa, baina, aldiz, baztertu egin zituen akusatiboa eta bokatiboa eta, euren ordean, beste sei hauek ekarri zituen: aktiboa –edo oraingo ergatiboa–, bitartekoa –instrumentala–, lekuzkoa –inesiboa–, soziatiboa, destinatiboa eta hurbilkaria –adlatiboa–.

Astarloa eta Darrigol bikotearekin batera, Humboldt ere nabarmentzen du Gomezek, eta arrazoi bigatik gehienbat. Batetik, Europako metodo eta ikuspegiak Euskal Herrira ekarri eta euskara aztertze-ko baliatu zituelako eta, bestetik, Europan barrena eman zuelako euskararen berri. Dena dela, berak ere izan zituen euskararen gramatikaren gaineko iritzi bereziak, gehientsuenetan Astarloari jarraitu bazion ere.

Liburuaren bigarren zatian euskal gramatikagintzan gehien landu diren gaiak jorratzen dituela esan dugu. Artikulua da horietako bat.

Oihenart izan zen *a* eta *ak* “artikuluak” zirela esaten lehena, artean eta geroago ere hitzaren bukaeratzat hartzen zirelako. Hain zuzen, Oihenarten ondoren ere horretan egon ziren Pouvreau, Urte, Etxeberri Sarakoa eta Harriet. Larramendiri esker zabaldu zen, hurrengo mendean, *a* artikulua zen ustea. Horrekin lotuta, bestalde, Oihenart izan zen, era berean, euskarak deklinabide mugagabea zeukala esaten lehena, baina hori ere oharkabean pasatu zen, harik eta XIX. mendean Astarloa eta Humboldt heldu ziren arte.

Aditz bakarraren teoria da euskal gramatikagintzaren beste eztabaida iturrietako bat eta berriro ere Oihenarten izena aipatu beharra dago, bera izan zelako aditz trinkoen jatorrasuna aldarrikatzen lehena. Larramendik, esate baterako, irregulartzat eta berriztat jo zituen mende bete geroago, eta perifrastikoak, berriz, arauzkotzat eta zahartzat. Humboldti esker jarri ziren gauzak bere lekuan eta, jakina, aditz trinkoen antzintasuna eta jatortasuna onartu zen.

Gomezek gogora ekartzen duenez, Humboldt bera izan zen, hain zuzen, aditz bakarraren teoria aipatzen aurrena. Zehatzago esateko, aditz laguntzaile bakarra zegoela esan zuen, baina geroago atzera egin zuen. Astarloak ere ez zuen aditz bakarraren teoria onartu, baina bai Darrigolek, eta harekin egin zuten bat ondorengo gramatikalariei zenbaitetik, Iparraldekoek batez ere: Abbadiek, Xahok, Intxauspek, Bonapartek, Arana Goirik eta Azkuek. Jakina, *izan* zen aditz bakar hori.

Objektu komunztadurarena da euskal gramatikagintzako beste ko-

rapiloetako bat. Jakina denez, nominalibo komunztadura baizik ez zegoen latinean eta horren eragina nabari da XIX. mendea arteko euskal gramatikagintzan. Astarloak egin zuen etena. Aditzeko morfemak bereizi eta zehaztu eta, argumentu motaren arabera, beste komunztadura batzuk ere bazirela ikusi zuen. Geroago, XIX. mendearen erdialdera, beste batzuk zabaldu zuten hark urratutako bidea: Bonapartek, Vinsonek eta Van Eysek, gehienbat.

Horixe da, hitz bitan esateko, aztergai dugun liburuaren edukia, baina liburuaren beste alderdi batzuen gainean ere egin nahi ditut zenbait gogoeta.

Alde batetik, gai jakin bat zabal eta sakon liburu bakarrean aurkeztu izana da ikusten diodan onuretako bat. Irakurle arruntarendako ez ezik, ikertzaile saiatuarendako ere eroso da gauzak liburu bakarrean aurkitzea, eta ez han-hemen sakabanatutako artikuluetan. Badaukagu euskalaritzan tankera horretako lanen beharra. Egiari zor, batzuk baditugu, dagoeneko, eskura: Jabier Alberdik euskararen tratamentuen gainean egindakoa, Jose Ignazio Hualdek azentuaz moldatutakoa, Hualdek berak eta Jon Ortiz Urbinak gramatikako zenbait gai bilduaz osatutako *A Grammar of Basque ederra...*, baina beste arlo batzuetan ere bide hori ibili beharra dago eta hor sartzen da, jakina, mintzagai dugun liburua.

Gomezek, gainera, hizkera argia darabil –argia eta, aldi berean, landua– eta argiak eta gardenak dira bere azalpenak, eta horixe da liburuaren beste onuretako bat: hizkuntza gaiak gogoko dituen edonork erraz eta eroso irakur eta uler dezakeela.

Ricardo Gomezek euskal gramatikagintza Europako eta mundu zabaleko gramatikagintzaren barruan kokatzeko egin duen ahalegina ere

nabarmendu beharrekoa iruditzen zait. Euskal gramatikararien iturriak zein diren argitzen ahalegindu da eta, hori dela eta, euskalaritzan dihardutenendako ez ezik, gramatikagintzan dihardutenendako ere badauka liburuak interesa. Hasieran ere esan dut XIX. mendeko euskal gramatikagintza baino gehiago dela liburu honetan aurki daitekeena.

Liburua euskaraz egin izana ere eskertu egin behar zaio Gomez irakasleari. Bide hori ibiltzea ezinbeste-

koa da bai euskara bera eta bai ikasleak eta ikertzaileak ere trebatuko badira. Baina behin euskaraz argitaratu ondoren, erdarara egokitzea ere ezinbestekoa da, erbestean ere jakin dezaten euskara eta euskalaritza zertan diren. Horixe da Ricardo Gomezek egin diezagukeen hurrengo oparia, baina bien bitartean goza dezagun orain ekarri diguna.

Koldo Zuazo
Euskal Herriko Unibertsitatea